

100 Yılın Ardından Antonio Gramsci'nin 'Güney Sorunu' ve Akdeniz

Peter Mayo

Çeviri: Zeynep Mavituna¹

Giriş

Antonio Gramsci'nin 'Güney' Sorununa ilişkin tartışmaları, ki bunlar yalnızca 'Güney Sorunu Üzerine Bazı Temalar' (*Alcuni Temi sulla Quistione Meridionale*, bundan böyle 'Güney' Sorunu) başlıklı denemesiyle sınırlı olmayıp *Quaderni*'nin bütününe yayılan tartışmalardır, muhtemelen beni Gramsci'nin çalışmalarına en çok yönelten konuların başında gelmiştir. Bu ilgi, 1986-1988 yılları arasında Kanada'nın Alberta eyaletindeki Edmonton kentinde, University of Alberta'da yüksek lisans öğrenimimi sürdürdüğüm yıllarda şekillendi. Bu yazılar ve notlar, doğup büyüdüğüm jeopolitik çevreyi, yani Gramsci'nin Sardinya'sı gibi bir Akdeniz adası olan, ancak ondan çok daha küçük bir yüzölçüme sahip Malta'yı anlamama yardımcı oldu. Bu nedenle Gramsci'nin 'Güney' Sorununa ilişkin yazılarından hareketle, Akdeniz bölgesinde siyaset ve kültür alanında bugün gözlenen bazı dinamikleri daha iyi anlamaya çalışıyorum. Akdeniz'i de 'Güney' olarak adlandırılan daha geniş bir kurgunun ifadelerinden biri olarak ele alıyorum. 'Güney' sözcüğünü, tıpkı 'Kuzey', 'Doğu', 'Batı', 'Uzak Doğu', 'Orta Doğu', 'Yakın Doğu' ve benzeri adlandırmalarda olduğu gibi, bilinçli olarak tek tırnak içinde kullanıyorum. Bunun nedeni, bu tür adlandırmaların çoğu zaman iktidar ilişkileriyle şekillenen coğrafi kurgular olduğuna dikkat çekmektir. Nawal El Saadawi'nin YouTube'da yer alan bir söyleşide yerinde biçimde sorduğu gibi, 'Orta Doğu' neye ya da kime göre 'orta'dır? Yanıt elbette, dönemin emperyal merkezi Londra'ya göredir. Sevilla'daki Alcázar'da bulunan bir duvar halısı da bunu açık

¹ zeynep.mavituna@gmail.com

biçimde gösterir: Araplaşma ve İslamlaşmanın Akdeniz havzasına doğru yayılışını, yerleşik Avrupa-merkezci bakışın tersine, yukarıya değil aşağıya doğru ilerleyen bir hareket olarak tasvir eder.

Tartışmanın yapısı

Makale, Akdeniz'in farklı biçimlerde nasıl kavramsallaştırıldığına ilişkin bazı genel değerlendirmelerle başlamakta, bölgeyi daha geniş bir 'Güney' kavrayışıyla ilişkilendirirken bu kavrayışa bağlı madunluk meselelerine de dikkat çekmektedir. Akdeniz, hem 'Kuzey' hem de 'Güney' kıyılarını kapsayan bir bütün olarak ele alınmaktadır. Gramsci'nin kendi değerlendirmelerinden ve anekdot niteliğindeki anlatılarından hareketle, Akdeniz'i ve genel olarak 'Güney'i romantikleştirmeden bölgenin karmaşıklığı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede, Gramsci'nin dine ilişkin görüşlerinden de yararlanılarak egemen inanç sistemleri üzerinde durulmaktadır. Din meselesi ise bölgede, özellikle de Gramsci'nin ilgisinin odağında yer alan 'Güney' Avrupa'da, farklı geleneklerden insanların bir arada yaşaması bağlamında etnisite ve dinsel inançlara ilişkin soruları gündeme getirmektedir. Makale ayrıca, bu bölgede toplumsal dayanışmanın karşı karşıya olduğu temel sorunlardan birini, küreselleşmenin yoğunlaşmasıyla birlikte 'Güney'den 'Kuzey'e yönelen kitlesel göçü öne çıkarmaktadır. Bilgi ve kavrayışa dayalı devrimci demokratik sosyalist bir siyaset açısından Gramsci'nin bölgesel dayanışma anlayışı ile bununla bağlantılı isabetsiz ittifaklar ve iç sömürgecilik meseleleri ele alınmaktadır. Tartışma, Gramsci'nin ulus-devlet bağlamında 'Kuzey'-'Güney' dayanışmasına, yani proletarya ile köylülük arasındaki dayanışmaya odaklanan yaklaşımından hareketle siyasal iktisada ve sömürgeciliğin anlaşılmasına dayanan, göç ve etnik gruplar arası dayanışma meseleleriyle bağlantılı daha geniş ve ulusötesi bir 'Kuzey'-'Güney' dayanışması anlayışına doğru genişlemektedir. Bu doğrultuda kültürel ve eğitsel stratejiler de ortaya konmaktadır.

Akdeniz'e ilişkin farklı tasavvurlar

Dünyanın diğer bütün bölgeleri gibi Akdeniz de nihayetinde bir kurgu olarak görülebilir. Bölge, insanların 'Kuzey'-'Güney' eksenindeki konumlarına bağlı olarak farklı biçimlerde anlamlandırılmaktadır. 'Kuzey' Avrupa'da ve muhtemelen 'Batı' yarımkürenin başka bölgelerinde, Akdeniz'e sömürgeci, etnik-merkezci ve Avrupa-merkezci bir bakışla yaklaşanlar vardır. Tarihsel olarak bu çevreler, Akdeniz'in 'Güney' kıyılarını klasik sömürgeci 'medenileştirme misyonu'nun hedefi olarak görmüşlerdir. Aynı şekilde, Akdeniz'in 'Kuzey'i ile 'Güney'i arasındaki ayrımı değişmez ve özcü bir karşıtlık olarak ele alırlar; hatta bu ayrımı Hristiyanlık ile İslam arasındaki bir cephe hattı olarak yorumlayabilirler. Bu anlayışta 'Batı medeniyeti'nin merkezinde yer aldığı düşünülen geleneklere, özellikle de Yunan-Roma geleneğine ayrıcalıklı bir konum tanınır. Buna karşılık, bu geleneğin Akdeniz'in 'Güney'inden doğan medeniyetlere olan tarihsel borcu açık ya da örtük biçimde görmezden gelinir. Bu tür bir bakışa sömürgeleştirilmiş

özneler arasında da sıkça rastlanır. Nitekim Frantz Fanon'un ifade ettiği gibi (Fanon, 1963, s. 46):

Sömürgeci burjuvazi, üniversite mensuplarının da dillendirdiği narsistik söylemi aracılığıyla, sömürgeleştirilmiş aydının zihnine şu düşünceyi derinden yerleştirmişti: İnsanların yapabileceği bütün hatalara rağmen özsel nitelikler -elbette Batı'nın özsel nitelikleri- ebediydi. Yerli aydın bu düşüncelerin ikna ediciliğini benimsemişti; zihninin derinliklerinde ise Yunan-Latin kaidesini savunmaya her an hazır, tetikte bir nöbetçi bulunuyordu.

Bu kültürel istila süreci, Akdeniz'in yalnızca Yunan-Latin geleneğiyle doğrudan ilişkilendirilen merkezler üzerinden düşünülmesine yol açmaktadır. Roma'da yaşayan Hırvat akademisyen Predrag Matvejevic bu durumu şöyle ifade eder: 'Akdeniz'den söz ederken yalnızca kuzey kıyısını düşünme yönündeki bu Avrupalı alışkanlıktan kurtulmamız gerekiyor: Akdeniz'in bir de Afrika ve Mağrip kıyısı var' (Matvejevic, 1997, s. 119). Oysa bu apaçık gerçek, Avrupa-merkezci muhayyile içinde çoğu zaman görünmez kılınmaktadır. Bu muhayyile, 'gerçekliği' tersyüz eden ya da en azından çarpıtan bir tür camera obscura gibi işler (Marx ve Engels, 1990).

'Güney'i romantikleştirmekten kaçınmak

Akdeniz'i farklı biçimde kavramsallaştıran yaklaşımlar da vardır. Bu yaklaşımlarda bölge, geniş anlamıyla 'Güney'e atfedilen özellikleri taşıyan bir coğrafya olarak görülür. Başka bir deyişle, burada Akdeniz'i daha geniş ve kapsayıcı bir 'Güney' anlayışıyla ilişkilendiren bir bakış söz konusudur. Ancak 'Güney'in de kendi iç çelişkileri vardır ve bu nedenle romantikleştirilmemelidir. Nitekim kendisi de bir 'güneyli' olan Gramsci, Sardinya'daki, diğer adalardaki ya da Mezzogiorno'daki -dar anlamıyla İtalya anakarasının 'Güney' kesimindeki- yaşamı romantikleştirmemiştir. Üstelik bunu, 'Güney'i karikatürleştiren yaklaşımlara güçlü biçimde karşı çıkmasına rağmen yapmıştır. Gramsci, Ferri, Nicefero, Sergi ve Orano gibi pozitivist eğilimli sosyalistleri, 'güneylilerin' sözde 'biyolojik aşağılığına' ilişkin pozitivist ve patolojik görüşleri nedeniyle eleştirmiştir (Gramsci, 1975, s. 47; Gramsci, 1997, s. 183). Bu tür önyargılar, sosyalist olmayan çevrelerde de, Gramsci'nin yazılarında değindiği Cesare Lombroso'nun 'bulguları' tarafından daha da beslenmiş olmalıdır. Lombroso, özellikle Kalabriyalılar olmak üzere 'Güneylilerin' suça eğilimli olduğunu ileri sürüyordu (Aprile, 2011, s. 375-377). Bu tür bir akıl yürütme, 'Güneylilerin' insanlık dışı muameleye maruz bırakılmasına daha önce de 'sözde bilimsel' bir meşruiyet sağlamıştı. Nitekim bu insanlıktan çıkarma süreci çoktan yerleşmiş durumdaydı. Risorgimento sonrasında 'Güneyliler', toprakların kamulaştırılıp yeniden dağıtılmaması gibi sorunlara tepki gösterip ayaklandıklarında 'haydut' olarak damgalandılar; yakalandıklarında ise Bourbon monarşisini deviren istilacı ve sömürgeci Piedmont güçleri tarafından yargısız infaz edildiler (Aprile, 2010). Oysa bu monarşi, o döneme kadar yarımada'nın en zengin bölgesini yönetiyor ve

bu bölge aynı zamanda gelişkin bir ağır sanayiye sahip bulunuyordu. Piedmont'un 'Kuzey' bankalarına borçlu olması nedeniyle Rothschild'ler bu süreçte rol oynarken, İki Sicilya Krallığı'nın işbirliğine yanaşmaması yüzünden Akdeniz'deki hegemonik çıkarlarının zedelendiğini düşünen Britanya da sürece müdahil oldu.

Gramsci, hem üniversite yıllarında hem de Torino'daki siyasal ve kültürel yaşamı boyunca 'meridionali'ye ('güneylilere') yönelik bu önyargıyla ve bunun gündelik hayattaki küçük düşürücü yansımalarıyla karşılaşmış olmalıdır. Oysa Torino, Agnelli'nin fabrikalarında çalışan çok sayıda 'Güney' kökenli göçmene ev sahipliği yapıyordu. Sınıf bilincinin daha görünür olduğu dönemlerde bu işçilerin çoğu, 'Signor Padrone'nin ('Patron Bey'in) takımı Juventus'tan ziyade Torino F.C.'yi destekliyordu. Bu tablo günümüzdekinden oldukça farklıydı. Gramsci'nin, sosyalist çevreler içinde de benzer önyargılarla karşılaşmış olması muhtemeldir. Sözlü ve yazılı olarak ortaya koyduğu olağanüstü bilgi birikimi ve kültürel donanım, pek çok kişiyi şaşırtmış olmalıdır; hatta bu tür önyargılara sahip bazıları, küçümseyici bir edayla, onun bir 'Güneyli için' ne kadar etkileyici olduğunu düşünmüş olabilir. Bu yorum, 'Kuzey' İtalya'da uzun süredir dile getirilen ve 'Güney'den gelenleri aşağılayıcı biçimde Terroni diye damgalayan ırkçı tutumların bir yansımasıdır (Aprile, 2010, 2011). Terroni sözcüğü, kelime anlamıyla toprağı işleyenleri çağırırsa da, taşıdığı küçültücü anlam bakımından Kanada İngilizcesindeki redneck teriminden bile daha ağır olabilir. Redneck tarihsel olarak kırsal yoksulluğa gönderme yaparken, günümüzde tarımsal özel mülkiyetle ilişkilendirilen nedenlerle siyasal muhafazakârlık çağırışını da taşıyabilmektedir.

Bütün bunlara rağmen Gramsci, 'Güney'deki yaşamın rahatsız edici birçok yönünü 'folklor' kapsamında değerlendirmiş ve doğduğu Sardinya'nın en sarsıcı özelliklerini açıkça dile getirmekten kaçınmamıştır. Bunlar arasında, engelli bir kişi olarak bizzat maruz kaldığı çeşitli batıl inançlar da vardı. Gramsci, bugün Pott hastalığı olarak tanımlanacak rahatsızlığı için profesyonel yardım aramayan ve engelli doğan kişilerin görünür olmaması gereken korkunç bir doğum lekesi taşıdığına ilişkin yaygın inancı benimseyen ebeveynlerini kendi durumundan sorumlu tutuyordu (Nairn, 1982). Annesinin, omurgasındaki hasarın bir yardımcının kollarından düşmesi sonucu meydana geldiğini söylemesi de bu inanışla bağlantılıydı (Lepre, 1998, s. 4). Üstelik bütün bunlar, Sardinya'da 'orta halli' bir aileye mensup, oldukça eğitilmiş ebeveynler için söz konusuydu (Fiori, 1990). Arnavut kökenli olan babası -ailesi Arnavutluk'taki Gramshi kentinden göç etmişti- üniversitede hukuk eğitimi almış, ancak Antonio gibi o da öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştı; onun durumunda bunun nedeni ekonomik güçlüklerdi (Fiori, 1990).

Gramsci'nin 'Güney'deki yaşamın dehşetini en çarpıcı biçimde anlattığı yer, Tania'ya 30 Ocak 1933'te yazdığı ve sıkça alıntılanan mektuptur. Bu anlatı, onu yetiştiren ve bağlılık duyduğu bir coğrafyayı romantikleştirmekten özellikle kaçındığının da güçlü bir göstergesidir. Gramsci bu mektupta, engelli genç bir adamın hayvanlar için yapılmış bir barınağa kapatıldığına tanık olduğu bir olayı

aktarır. On yaşındaki Ninu (Antonio'nun kısaltması), annesinin yaptığı işin ücretini almak üzere, genç adamın annesiyle birlikte buraya gitmiştir:

Benden kendisine bir yere kadar eşlik etmemi istedi; dönüşte tığ işini alacağını ve parayı bana vereceğini söyledi. Beni köyün dışına, moloz ve döküntülerle dolu küçük bir açıklığa götürdü. Bir köşede, yaklaşık dört ayak yüksekliğinde, penceresi ya da başka herhangi bir açıklığı bulunmayan, girişinde ağır bir kapı olan ve domuz ahırını andıran bir kulübe vardı. Kapıyı açar açmaz hayvansı bir inleme duyuldu. İçeride, on sekiz yaşlarında, çok esmer tenli oğlu vardı. Ayakta duramıyor, bu yüzden oturuyor ve beline bağlı zincirin izin verdiği ölçüde kapıya doğru atılıyordu... Pislik içindeydi; gözleri, gece hayvanlarınıninki gibi kıpkırmızıydı. Annesi çantasındakileri -evden kalanlarla karıştırılmış yemi- taş bir yalağa boşalttı, ardından başka bir kaba su doldurdu. Sonra kapıyı kapattı ve oradan ayrıldık... Gördüklerim beni öylesine etkilemişti ve kimsenin bana inanmayacağından öylesine emindim ki anneme hiçbir şey söylemedim. (*Gramsci, Germino, 1990, s. 3'te; özgün metin Gramsci, 1996, s. 674'te; benim çevirim*)

Ateist olan Gramsci'nin, derin bir inanca sahip dindar annesinin manevi dünyasını paylaşmasa da ona saygı duyduğu, annesine yazdığı mektuplardan açıkça anlaşılır. Bu nedenle, İtalya'nın 'Güney' bölgeleri ve adalarında hâkim olan Katolikliği de *Mezzogiorno*'daki yaşamın sorunlu yönlerinden biri olarak gördüğü ileri sürülebilir. Gramsci'ye göre Katoliklik, İtalya'nın Güneyinde güçlü maddi çıkarlarla iç içe geçmiştir. Toprak mülkiyetiyle -rahipler kimi zaman toprak yöneticisi ve tefeci olarak da işlev görüyordu-, iktidar yapılarıyla ve folklorla sıkı bağlar içindedir. Geleneksel olarak modernleşme yönündeki güçlere karşı bir set oluşturmuş; Paulo Freire'nin (1985, s. 132) 'kapalı toplumlar'daki 'geleneksel kilise' için ileri sürdüğü gibi, halkın 'sağduyusunu' değişmez ve kaderci bir anlayış doğrultusunda biçimlendirmiştir. Güney'deki dinsel otoritenin kendinden emin ve buyurgan tavrı da Gramsci'nin döneminde rahiplerin 'ahlaken gevşek' tutumlarında kendini göstermekteydi. 'Kuzey'deki rahipler daha 'ahlaklı' kabul edilirken, Güney'deki rahipler madun aydınlar olarak işlev görüyor ve köylüler tarafından da çoğu zaman kuşkuyla karşılanıyordu: 'Bir rahip, sunakta rahiptir; dışarıda ise herkes gibi bir insandır' (Gramsci, 1995, s. 38; özgün metin Gramsci, 1997, s. 196'da).

Kısacası Gramsci, 'Güney'i romantikleştirmez. Onun ciddi sorunlarına dikkat çeker ancak kendi dönemindeki birçok sosyalistin aksine, bu sorunları 'bilimsel' olarak kanıtlandığı ileri sürülen herhangi bir 'biyolojik aşağılık' fikrine bağlamaz. Frantz Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri*'nde eleştirdiği de tam olarak, 'bilimsel gerçek' olarak sunulan ve 'yirmi yılı aşkın süre üniversitelerde öğretilen' bu tür bir biyolojik aşağılık anlayışıdır (Fanon, 1963, s. 296). Gramsci ise tersine, söz konusu sorunları *Risorgimento* sonrası İtalya'ya damgasını vuran, sömüren ile sömürülen arasındaki 'iç' sömürgeci ilişkiye bağlar.

Din, etnik köken ve tabi kılınmış bilgi

Akdeniz'i, daha geniş anlamıyla 'Güney'in bir ifadesi olarak ele alan bu alternatif yaklaşım, bölgenin zenginliğini ve kültürel çeşitliliğini, barındırdığı çok sayıdaki ses ve kimlikle birlikte görünür kılmaktadır. Bu seslerin ve kimliklerin birçoğu, 'Güney'e özgü ses ve kimlikler olarak marjinalleştirilmiştir. Kültürel ve entelektüel üretimin Avrupa-merkezci odaklarında bunlar ötekilik biçimleri olarak kurulmakta, şeytanlaştırılmasalar bile çoğu zaman 'egzotik' hale getirilmektedir. Foucault'nun terimleriyle söylersek, bunlar tabi kılınmış bilgi biçimleri üreten madun seslerdir (Foucault, 1980, s. 86). Bu sesler çoğu zaman, Gramsci'nin 'Napoli'nin gizemi' bağlamında 'halkın yaratıcı ruhu' olarak adlandırdığı, 'sermayenin evreni'nin dışında gelişen yaratıcılık biçimlerini temsil eder. Örneğin Gramsci, ABD'de cazı Fordist üretim hattındaki gündelik angaryaya karşı yaratıcı bir panzehir olarak görür. Peki, bugün bu yaratıcılık ne ölçüde sermayenin evreninin dışında kalabilmektedir? Adorno ve Horkheimer'ın kavramıyla söylersek, ne ölçüde 'kültür endüstrisi'nin bir parçası hâline gelmiştir?

Yine de, Gramsci'nin *Quaderni*'deki (*Hapishane Defterleri*) yazılarından da hareketle göstermeye çalışacağım gibi, tabi kılınmış bu 'Güney' bilgileri -özellikle Avrupa-merkezci olmayan 'Güney' bilgi biçimleri- geçmişte 'Batı' geleneği olarak adlandırılan düşünsel ve kültürel birikimin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.

Akdeniz, üç büyük tektanrılı dinin doğduğu coğrafyadır. Bu dinlerin birçoğu bölgedeki çeşitli ülkelerde hegemonik bir konuma sahip olduğundan, Gramsci'nin çalışmalarında, özellikle de hapishane yazılarında önemli bir yer tutar. Gramsci'nin Katoliklik ve İslam üzerine değerlendirmeleri, çoğu zaman *Civiltà Cattolica* (Katolik Medeniyeti) dergisini ve papalık genelgelerini yakından izlemesiyle derinleşmiştir. Bu değerlendirmeler, çatışmaların yoğun olduğu ve son derece heterojen bir yapıya sahip bu bölgede din ile etnik köken arasındaki güncel ilişkileri anlamak bakımından bugün de önemini korumaktadır.

Yoğunlaşan küreselleşme ve göç

Din ile etnik köken arasındaki ilişki, 'Güney'den 'Kuzey'e yönelen göçün etkisiyle bölgenin çeşitli kesimlerinde giderek daha görünür hâle gelmektedir. Bu göç hareketi, küreselleşmenin yoğunlaşmasının bölgedeki başlıca göstergelerinden biridir. Bununla birlikte, dar anlamıyla küreselleşme yeni bir olgu değildir; dönemsel ekonomik yeniden yapılanmalar ve sürekli yeni pazar arayışıyla karakterize edilen kapitalist üretim tarzının başından beri taşıdığı özelliklerden biridir. Bu nedenle, içinde bulunduğumuz tarihsel konjonktürü tanımlamak için şu ifade daha yerindedir: Küreselleşmenin yoğunlaşması. Bu yoğunlaşmada bilgi teknolojilerindeki gelişmeler belirleyici bir rol oynamakta ve küreselleşmenin gerçek zamanlı işlemlerini mümkün kılmaktadır. Bu süreç, Torres'in ifadesiyle, 'yalnızca ulusal sınırları bulanıklaştırmakla kalmayıp ulus-devletin içindeki ve dışındaki dayanışma biçimlerini de dönüştürmektedir' (Torres, 1998, s. 71).

Hareketlilik, küreselleşmenin hem 'iç' hem de 'dış' döngülerinin temel özelliklerinden biridir (Torres, 1998, s. 92). Üretimin farklı coğrafyalara yayıldığı ve siberetik denetim altında yürütüldüğü koşullarda, 'dış döngü' bakımından sermayenin başka yerlere kayması ya da 'sermaye kaçı' tehdidinden söz edilebilir. 'İç döngü'de ise söz konusu olan, işçilerin bölge içinde ve bölge dışına doğru hareketliliğidir. Bu anlamda göç, Akdeniz'in toplumsal yapısını belirleyen başlıca olgulardan biridir. Nitekim 1997 EuroMed Sivil Forumu'nda da şu şekilde vurgulanmıştır:

'Göç, giderek bütün gezegeni kuşatan geniş kapsamlı küreselleşme sürecinin belki de en belirgin biçimde ortaya çıkan yönüdür. Göç hareketleri yalnızca bir olgu değil, bugün farklı biçimler altında bütün ülkelerde, özellikle de en gelişmiş [sic; doğrusu: sanayi bakımından gelişmiş] ülkelerde karşımıza çıkan tarihsel bir gerçekliktir. Akdeniz havzasında da göç giderek daha büyük önem kazanmaktadır.' (Fondazione Laboratorio Mediterraneo, 1997, s. 551)

Annales tarihçisi Ferdinand Braudel'e (1992) göre, Akdeniz havzasında ve çevresinde yaşamın bir zamanlar belirleyici unsurlarından biri 'değiş tokuş'tu. Günümüzde ise bu değiş tokuş farklı bir biçim almıştır. İnsan hareketliliği söz konusu olduğunda, bunun tarafların eşit koşullarda yer aldığı bir ilişki olduğunu düşünmek yanıltıcı olur. Nitekim insanların Akdeniz'in 'Güney'inden 'Kuzey'ine ve daha ötesine yönelen hareketi, 'eski kıta'nın başlattığı şiddet dolu sömürgecilik sürecinin 'hayaleti'nin bugün geri dönüp Avrupa'ya musallat olması olarak da okunabilir (Borg ve Mayo, 2006, s. 151). Bu hareketlilik, yüksek düzeyde sanayileşmiş ülkelerin belirli türden emeğe duyduğu ihtiyaçla da bağlantılıdır. Üstelik bu ihtiyaçların, söz konusu ülkelerdeki yüksek işsizlik oranlarına rağmen, işgücü maliyetlerini düşük tutmak amacıyla iç işgücü piyasalarından karşılanamayacağı ya da karşılanmaması gerektiği yönündeki anlayış da bu süreci beslemektedir (Apitzsch, 1995, s. 68).

Sömürgecilik, hegemonya ve isabetsiz ittifaklar

Sömürgeciliğin mirası ve bunun Akdeniz'in 'Güney'inden 'Kuzey'ine ve daha ötesine yönelen göç hareketleri üzerindeki etkisi, Gramsci'nin 'Güney' Sorunu üzerine yazılarında vurguladığı sömürgeci ilişkiyle önemli benzerlikler taşır. Burada söz konusu olan, dışsal değil 'iç' sömürgeciliktir: İtalya'nın 'Kuzey'inin, ülkenin 'Güney' bölgeleri ve adaları üzerinde kurduğu sömürgeci tahakküm. Gramsci'nin bu konudaki yazıları ise büyük ölçüde, 'Kuzey' ile 'Güney' ayrımını aşarak madun gruplar arasında dayanışma kurulması gereğine odaklanır.

Gramsci'nin özellikle önem verdiği 'ulusal-halkçı' kavramı, bu bağlamda özgül bir anlam kazanır. 'Ulusal' olan, çoğu zaman hegemonik etnik grupların kültürüyle iç içe geçer ve hegemonyanın genel yapısının bir parçasını oluşturur. Bu nedenle 'ulusal kimlik' ve 'ulusal kültür' gibi kavramlar, hegemonya ilişkilerinin yeniden kurulması ve dönüştürülmesi sürecinde sorgulanır. Gramsci'nin

çözümlemelerinin önemli bir bölümü, tek bir ulus-devletin sınırları içinde farklı toplumsal gruplar arasında kurulan ilişkilere odaklanır. Proletarya ile köylülerden oluşan madun grupların, sıradan bir ittifakın ötesine geçen, köklü ve kalıcı bir tarihsel blok oluşturması gerekiyordu. Çünkü basit bir ittifak zamanla tarihsel bir bloğa dönüşebileceği gibi geçici de kalabilirdi. Gramsci'nin öngördüğü ilişkide sanayi işçileri, köylülerin tarımsal üretimini daha verimli ve süreklilik gösteren bir hâle getirecek modern makineleri üretecekti; bunun toprağın kendi doğal ritimleri doğrultusunda üretmesine imkân vermesi umuluyordu. Köylüler ile sanayi işçileri arasında kurulacak böyle bir ilişki, 'ulusal' kavramının yerleşik anlamını sorgulamaya ve bu kavramın temsil ettiği hegemonya ilişkilerini dönüştürmeye yönelikti.

Bu bakımdan, isabetsiz ittifaklara karşı çıkmak gerekiyordu. Bunlardan biri, adada ve anakarada yaşayan sömürülen Sardinyalı köylüler ile onların çocuklarının, kapitalist sömürünün Sardinya'daki yerel aracısı konumundaki toprak sahibi seçkinlerin çocuklarıyla kurması öngörülen ittifaktı. 'Güney Sorunu' denemesinde sekiz komünistin *Giovane Sardegna*'nın kuruluşunu engelleme girişimine ilişkin bölümün önemi de burada yatmaktadır. Bu girişim başarıya ulaşmış ve kurulması önerilen Sardinya örgütü süresiz olarak ertelenmiştir. Benzer bir durum, *Brigata Sassari*'nin (Sassari Tugayı) 'Kuzey'deki işçi eylemleri sırasında üstlendiği rolle ilgili bölümde de görülür. Gramsci burada kültürel ve etnik melezleşme meselesine dikkat çeker. Ona göre proletarya ile köylüler arasındaki dayanışmayı kolaylaştıran etkenlerden biri, sanayi işçilerinin önemli bir bölümünün köylü ailelerden gelmesidir. Nitekim İtalya'nın 'Kuzey'indeki sanayileşme, büyük ölçüde sanayi bakımından geri kalmış ve yoksullaşmış 'Güney'den gelen iç göçe dayanıyordu. Gramsci, askerlerle grevciler arasında kurulan iletişimin, her iki grubun da aynı sömürü düzeninin mağdurları olduklarını fark etmelerini sağladığını ve aralarında bir dayanışma bağı oluşturduğunu vurgular. Baskı aygıtları da çoğu zaman personelini madun sınıflardan devşirir. Gramsci'den etkilenen Pier Paolo Pasolini, 1968'de Roma'daki Valle Giulia'da yaşanan öğrenci-polis çatışmalarını konu alan *Il PCI ai Giovani* (İtalyan Komünist Partisi'nden Gençlere) başlıklı şiirinde de bu duruma dikkat çeker. Bu örnekte öğrenciler, ayrıcalıklı ailelerin çocukları olan *figli di papà* iken, polislerin önemli bir bölümü işçi ve köylü sınıflarından gelmekteydi.

Bu nedenle dayanışma ve isabetsiz ittifaklara karşı mücadele, Gramsci'nin 'Güney' üzerine yazılarının, özellikle de Roma'da hapsedilmeden önce tamamladığı 'Güney Sorunu' denemesinin başlıca temaları arasında yer alır. Bu temalar, 'Güney Sorunu' daha geniş bir çerçevede, bölgesel ve kıtalararası ölçekte 'Kuzey'- 'Güney' ve 'Güney'- 'Kuzey' ilişkileri üzerinden ele alındığında daha da önem kazanır. Denemenin uluslararası anlam ve karşılık kazandığı yer de tam olarak bu genişletilmiş çerçevedir. Bununla birlikte, 'Questione Meridionale', köklü tarihsel bloklarıyla günümüz İtalya'sında da varlığını sürdürmektedir.

Hegemonyayı ve ulusal-halkçı olanı yeniden müzakere etmek

Bununla birlikte önemli bir fark vardır: Ulusal sınırları aşmak, aynı ülke içindeki bölgesel sınırları geçmekten çok daha zor ve tehlikelidir. Slovenyalı yazar Slavoj Žižek'in yerinde biçimde belirttiği gibi, 'küresel kapitalizmin açtığı ve böylesine övülen serbest dolaşımda, serbestçe dolaşan "şeylerdir" (metallardır); "kişilerin" [kendileri de meta olarak muamele gören -yazarın eklemesi] dolaşımı ise giderek daha sıkı denetlenmektedir' (Žižek, 2004, s. 34). Buna rağmen binlerce göçmen, çoğu zaman hayatlarını tehlikeye atarak ve acımasız insan kaçakçılarına eline düşerek, 'Kuzey' Afrika ile 'Güney' Avrupa arasındaki 'Yeni Rio Grande'yi geçmeye çalışmakta, birçoğu bu yolculuk sırasında boğularak yaşamını yitirmektedir. Gramsci'nin İtalya'nın 'Kuzey'i ile Mezzogiorno arasındaki ilişkiyi anlatırken kullandığı ifadeyi uyarlarsak, sömürgeci merkezleriyle Avrupa, daha geniş anlamdaki 'Güney' pahasına zenginleşen bir 'ahtapot' olarak görülebilir (Gramsci, 1975, s. 47). Afrika'nın yağmalanmasına yol açan sömürgeci talanın uzun vadeli mağdurları olan göçmenler -çoğu Sahra-altı Afrika'dan gelip 'Kuzey' Afrika üzerinden yolculuk etmektedir- Avrupa'nın merkezlerine ulaşmaya çalışmakta, ancak çoğu kez kıtanın çeperlerinde kalmaktadır. Bir bakıma burada, imparatorluğun geçmişte yarattığı sonuçların kendisine geri dönmesi söz konusudur. Bu hareketliliğin beraberinde getirdiği kültürel iç içe geçiş, eski hegemonik düzenlerin ve onları ifade eden kavramların yeniden sorgulanmasına yol açmaktadır. 'Ulusal-halkçı' kavramı da bu bağlamda yeni bir anlam kazanmaktadır. Öte yandan, kendilerini çoğu zaman 'yerli' olarak tanımlayan nüfus kesimlerinin yabancı düşmanı bir içe kapanma siyaseti içinde başvurduğu 'ulusal kimlik' ve 'ulusal kültür' gibi eski ama hâlâ etkili kavramlar da sorgulanmaktadır. Bu sorgulama, Gramsci'den ve başka düşünürlerden -daha yakın dönemde, çalışmalarında Gramsci'nin 'Güney Sorunu'ndan yararlanan Said gibi- esinlenen ve toplumsal adaletle dayalı bir toplum arayışında olanlar tarafından yürütülmektedir. Çoketnili grupların görünürlüğü ve siyasal etkisi arttıkça, ilgili ülkelerde hegemonya ilişkilerinin yeniden kurulması ve dönüştürülmesi yönündeki mücadele de büyüyecektir.

Bu bakımdan Gramsci'nin, İtalya'nın 'Kuzey'indeki Torino komünistlerinin -bir kez daha belirtmek gerekirse, bunların önemli bir bölümü 'Güney' kökenliydi- 'Güney' Sorununu işçi sınıfının öncü kesimlerinin gündemine taşımalarını ve proletaryanın ulusal-halkçı siyaseti açısından temel meselelerden biri olarak görmesini özellikle vurgulaması bugün de önemini korumaktadır (Gramsci, 1997, s. 181-182). Benzer biçimde, Gramsci'nin ve Piero Gobetti'nin savunduğu İtalyan işçileri ile köylüleri arasındaki ulusal-halkçı ittifak da (Gramsci, 1997, s. 204), 'Güney'den 'Kuzey'e kitlesel göçün yaşandığı günümüzde daha geniş ve küresel bir 'Kuzey'- 'Güney' boyutu kazanmaktadır. Bugün gerçek anlamda sosyalist bir siyasal girişim, 'Güney' Sorununu coğrafi sınırların ve ulusal toprakların ötesine uzanan daha geniş bağlamıyla gündemin merkezine almak zorundadır.

'Kuzey'-'Güney' dayanışması

Amaç, 'Kuzey' ile 'Güney' arasında dayanışmayı güçlendirmek ve isabetsiz ittifaklara karşı çıkmak olmalıdır. Bu tür isabetsiz ittifaklardan biri de, 'rekabet' koşullarında 'emek' ile 'yönetim' arasında kurulan sahte ortaklıktır. Küreselleşme, ırkçı ve işgücü piyasasını bölümlere ayıran stratejilere dayalı bu tür isabetsiz ittifakları da beraberinde getirmiştir. İşçiler etnik köken, milliyet ve din temelinde olduğu kadar, mülteci, sığınmacı ya da 'ekonomik göçmen' olarak sınıflandırılmaları üzerinden de ötekileştirilmeye ve birbirinden ayrıştırılmaya devam etmektedir.

Burada önerilen eğitim ve toplumsal eylem programının başarıya ulaşması, siyasal iktisada ve sömürgeciliğin tarihsel dinamiklerine ilişkin sağlam bir kavrayışa dayanmasına bağlıdır. Gramsci'nin İtalya'daki 'Güney' Sorununu çözümlerken öne çıkardığı unsurlar da bunlardır: Siyasal iktisat ve İtalya'daki 'iç sömürgeciliğin' tarihsel olarak anlaşılması. Bu yaklaşım, en açık biçimde 'Güney Sorunu'nda ve İtalya'nın *Risorgimento* sonrası devlet yapısına ilişkin notlarında görülür (bkz. *Hapishane Defterleri*, Defter 1). Gramsci burada 'Güney'in tabi kılınmasını ekonomik nedenlerle açıklar; bu açıklamalar Luigi De Rosa (2004) gibi ekonomi tarihçilerinin çalışmalarıyla da desteklenmektedir. Gramsci'ye göre 'Kuzey'in korumacı, adeta bir 'kale' oluşturan ekonomik politikaları 'Güney' ekonomisini tahrip etmiştir. Fransa'yla yürütülen ve 'Güney' İtalya'daki tarımsal yaşam üzerinde ağır sonuçlar doğuran tarife savaşları bunun örneklerinden biridir (Gramsci, 1975, s. 45). Benzer biçimde bugün de AB ve ABD gibi ekonomik güç blokları, Afrika'da ve başka bölgelerde ekonomik kalkınmayı olumsuz etkileyen korumacı ekonomik ve tarımsal politikalar izlemektedir. Zengin ülkelerin kendi çiftçilerine her gün milyarlarca dolarlık destek sağladığı bir düzende, ekonomileri tarıma bağımlı yoksul ülkelerde yaşayan insanların çocuklarını besleyip eğitmesi giderek güçleşmekte, çoğu zaman ağır bedeller pahasına göç etmek onlar için tek çıkış yolu hâline gelmektedir. Buna iklim değişikliğinin etkilerini ve petrol ile diğer kaynaklar uğruna sürdürülen emperyal savaşları da eklemek gerekir. Irak, Suriye ve İran'daki savaşlar ile Gazze, 'Batı Şeria' ve Lübnan'daki katliamlar bunlardan yalnızca birkaçıdır. Bütün bunların sonucunda 'Güney'den 'Kuzey'e kitlesel göç süreklilik kazanmaktadır. Üstelik bu hareketlilik, göçü engellemeye yönelik önlemler ve son derece tehlikeli güzergâhlar nedeniyle çölleri ve denizleri adeta toplu mezarlara dönüştürmektedir. İşte bu, çok daha geniş ölçekte karşımıza çıkan 'Güney' Sorunudur.

İnsani Dayanışma İçin Kültür ve Eğitim -Uzun Bir Süreç

Gramsci'nin 'Güney' Sorunu ile Araplar ve İslam gibi bağlantılı temalar üzerine yazdıklarından hareketle, gerçek anlamda demokratik sosyalist partilerin ve diğer örgütlerin, 'Güney' Avrupa ülkelerine yönelik kitlesel göçün damgasını vurduğu günümüz koşullarında farklı madun gruplar arasındaki dayanışmayı güçlendirmek için yürütebilecekleri kültürel ve siyasal çalışmanın bazı temel unsurları belirlenebilir.

Orta Akdeniz güzergâhı, göçün başlıca geçiş alanlarından biri olduğu kadar, pek çok insan için denizdeki bir toplu mezara dönüşmüştür. Bu durum, bölgede uluslararası demokratik sosyalist siyaseti savunanların karşı karşıya olduğu en büyük sorunlardan biridir. Burada yapılması gereken çalışma, Gramsci'nin kendi döneminin İtalya'sında gerçek anlamda devrimci bir işçi sınıfı bilinci geliştirmeye çalışırken yürüttüğü faaliyetlerin önemli bir bölümü gibi, açıkça kültürel ve eğitsel niteliktedir. Nitekim Gramsci açısından eğitim, hegemonyanın işleyişinin temel unsurlarından biridir (Borg, Buttigieg ve Mayo, 2002, s. 8). Günümüz koşullarında yürütülmesi gereken bu eğitsel çalışma ise uzun soluklu olmak zorundadır. Güvencesiz koşullarda yaşayan yerel işçi sınıfı mensupları, neoliberal küreselleşme politikalarının yıkıcı sonuçlarından en fazla etkilenen kesimler arasındadır. Aynı zamanda 'Güney'de yaşayanlar da büyük ölçüde şirketler ve diğer kaynaklardan doğan emisyonların yol açtığı iklim değişikliği ve küresel ısınmanın en ağır sonuçlarına maruz kalmaktadır. Bütün bunlar, söz konusu kültürel ve eğitsel çalışmayı giderek daha acil hâle getirmektedir. Böyle bir eğitim stratejisi geliştirilmediğinde, işçi sınıfı mensuplarının korkularını istismar eden, işçileri etnik köken temelinde daha da bölen ve aralarındaki karşıtlıkları körükleyen sağ popülist ve çoğu zaman neo-faşist söylemlere yönelme ihtimali artmaktadır. Seçimlerde destek arayan siyasetçiler de 'yerli' seçmenlerin korkularına seslenen ve başta ezilen göçmenler olmak üzere yabancıları günah keçisi hâline getiren bir retoriğe başvurmaktadır. Yakın tarihli 2026 Malta seçimlerinde, kendisini resmen 'Katolik' olarak tanımlayan bir ülkede yeni bir cami yapılıp yapılmayacağı ve göçmenlerin seçim vaatleri kapsamında sunulan mali imkânlardan yararlanıp yararlanamayacağı üzerine yürütülen tartışmalar bunun örnekleridir.

'Kapılara dayanmış' göçmen 'istilacılar' korkusu -Attila ve Hunları çağrıştıran güncel bir imge olarak- isabetsiz ittifaklara yol açabilir ve 'yerli' işçiler ile göçmenlerin aslında aynı kaderi paylaştığı gerçeğini görünmez kılabilir: Her iki kesim de madun konumdadır ve acımasız kapitalist sömürünün mağduru. Geleneksel sosyalist partilerin, işçiler arasında etnik sınırları aşan dayanışmayı geliştirme sorumluluğundan kaçındıkları gerekçesiyle eleştirildiği örnekler de olmuştur. Bu partilerin, oy kaybetme korkusuyla böyle davrandıkları ileri sürülmektedir. Böyle bir tablo, etnik ve ulusal ayrımları aşan işçi dayanışmasına dayalı gerçek anlamda sosyalist bir siyaset açısından burjuva demokrasisinin sınırlarını açıkça ortaya koymaktadır.

Eğitsel ve kültürel bir stratejinin unsurları

Günümüzde daha güçlü bir dayanışmanın geliştirilmesi için önerdiğim eğitsel ve kültürel strateji, aşağıdaki unsurları kapsayan geniş kapsamlı bir kültürel çalışmalar alanının oluşturulmasına dayanmaktadır:

1. Ötekilik kültürünü derinlemesine anlamak. Bu, elbette yalnızca bununla sınırlı olmamak üzere, Akdeniz'deki farklı dinler hakkında bilgi sahibi olmayı ve göçmenlerin Sahra-altı Afrika gibi başka bölgelerden

beraberlerinde getirdikleri inanç sistemlerini tanımayı da kapsar. Gramsci'nin İtalya'nın 'Güney' bölgelerini ve adalarını ele alışıında olduğu gibi, bu dinleri -Hristiyanlık, Yahudilik, İslam ve Afrika dinlerini- romantikleştirmekten de kaçınmak gerekir. Diğer bütün inanç sistemleri gibi bunlar da eleştirel biçimde değerlendirilmelidir.

2. Gramsci'nin eleştirdiği türden karikatürleştirmelerden ve egzotikleştirmeden kaçınmak. Buna, 'güneylilerin' sözde 'biyolojik aşağılığına' ilişkin 'Kuzey' kaynaklı tasvirler ile 'Kuzeyli' 'kurtarıcılar' tarafından topraktan mahrum bırakılan 'güneylilerin' meşru mücadelelerini çarpıtan anlatılar da dahildir. Brigantaggioya -haydutluk faaliyetlerine- ilişkin göndermeler ve bu olayların boyutları hakkında yaygın biçimde üretilen abartılar bunun örnekleridir.
3. Göçmen gruplarını, sahip oldukları çeşitlilik ve iktidara erişim bakımından aralarındaki farklılıklarla birlikte tanımak ve anlamak. Bu bilgi yalnızca yerleştikleri ülke ya da bölgeyle sınırlı kalmamalı, daha da önemlisi, geldikleri ülke ve bölgelerdeki özgül koşulları da kapsamalıdır (Gramsci, 1975, s. 2201; Gramsci, 1977, s. 178; Gramsci, 1985, s. 305). Her şeyden önce, insanları göçe yönelten nedenleri anlamak gerekir. Aksi takdirde göçmenleri yalnızca yerleştikleri yerdeki bir etnik grup olarak ele almak, Gramsci'nin bazı popüler edebiyat yazarlarında gördüğü türden kalıp yargıların yeniden üretilmesine yol açabilir. Bu yazarlardan bazılarının eserleri, Cizvit Peder Antonio Bresciani Borsa tarafından kurulan Civiltà Cattolica dergisinde tefrika edilmişti (Fiori, 1990, s. 236). Gramsci'ye göre bu metinlerde, 'Güney'den ve adalardan 'Kuzey'e göç edenlere ilişkin mitler ve kalıp yargılar oldukça yaygındı. Peder Bresciani'nin kendisi de olayları çarpıtan, 1848 ayaklanmalarını gizli örgütlerin işi, bunların Avusturya orduları tarafından bastırılmasını ise bir tür kurtuluş olarak sunan böyle bir roman kaleme almıştı. Gramsci ve diğerleri ise bu bastırmayı, Katolik gerici güçlerin karşı-devrimci bir müdahalesi olarak değerlendiriyordu. Gramsci'nin ifadesiyle, her karşı-devrimin kendi Cizvitleri vardı (Forgacs ve Nowell Smith, Gramsci, 1985, s. 298'de). Gramsci bu nedenle, Emigranti (Göçmenler) adlı eserin yazarı Francesco Perri de dâhil olmak üzere bu tür yazarları i nipotini di Padre Bresciani -Peder Bresciani'nin Torunları- olarak adlandırır (Gramsci, 1975, Q23, Not 9, s. 2198-2202; Gramsci, 1985, s. 305-306). Bu tür çarpıtmalara ilişkin kaygısı öylesine güçlüydü ki, o dönemde gündeme gelen öğretmen yetiştirme programlarında İtalya'nın farklı kültürlerine yer verilmesi fikrine bile ihtiyatla yaklaşıyordu. Ona göre, göçmenlerin geldikleri bölgeler üzerine ciddi araştırmalara dayanmadığı sürece böyle bir eğitim, mevcut kalıp yargıları yeniden üretme riski taşıyordu (Gramsci, 1975, Q23, Not 8, s. 2198-2202; Apitzsch, 2016, s. 24). Bu ölçüde kapsamlı bir araştırmanın gerektirdiği imkânlar düşünüldüğünde, üniversiteler ile İtalya'daki Centri Nazionale di Ricerca (Ulusal Araştırma Merkezleri) gibi araştırma kurumlarının önemli bir rol üstlenebileceğini düşünüyorum.

4. Ötekine ilişkin -bu bağlamda Akdeniz'in 'Güney' kıyılarından ve daha ötesinden gelen göçmenlere yönelik- (yanlış) temsil ve kavramsallaştırmaları, bunları üretenlerin 'konumsal üstünlüğünü' yansıttıkları ölçüde sorgulamak (Said, 1978).
5. İslam, geleneksel Afrika dinleri -Akdeniz'i geçen göçmenlerin önemli bir bölümü Sahra-altı Afrika'dan gelmektedir- ve modernite arasındaki ilişkiyi kapsamlı biçimde incelemek. Gramsci, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Torino'da, aralarında Dominikenlerin de bulunduğu genç Hristiyanlardan oluşan bir çevreden söz eder. Bu çevre, İslam ve Budizm'deki modernleşme eğilimlerinden etkileniyor ve dini, dünyanın başlıca dinlerini bir araya getiren senkretik bir yapı olarak kavriyordu (Gramsci, 1975, s. 2090).
6. Göçmenlere, İslam(lar)a, Araplara, Afrikalılara, Siyalılara vb. ilişkin Huntington benzeri özcü kavrayışları sorgulamak. Bütün bu gruplar, Huntington ve benzerlerinin öne sürdüğünden çok daha çeşitlidir. Sabit ve değişmez kültürlerden söz edilemez; tersine kültürler, melezleşme ve farklı kültürel akımların karşılaşmasıyla gelişip dönüşür. Gramsci, örneğin, bazı önemli Arap liderlerin daha evrenselci bir İslam anlayışını ulusal birlik ve yerel koşullara uyarlama fikriyle nasıl bağdaştırmaya çalıştıklarından söz eder. Ayrıca, kendi dönemindeki İslam'ın birçok yerde geçmiştekinden zaten farklılaştığını ve bu dönüşümün ani değil, zaman içinde süreceğini ileri sürer. Ona göre İslam'ın yerini basitçe Hristiyanlığın alması mümkün değildir; Hristiyanlığın gelişimi dokuz yüzyıla yayılmışken İslam çok daha hızlı, adeta 'baş döndürücü' bir tempoda değişmeye zorlanmaktadır (Gramsci, 1975, s. 246-248). Bu ise 'evrimsel gelişim' anlayışını yansıtan oldukça tartışmalı bir değerlendirmedir.

Kültürel çapraz akımlar ve 'medeniyetler çatışması' efsanesi

Son madde üzerinde biraz daha durmak gerekir. İslam'ı yekpare ve değişmez bir bütün olarak gören özcü yaklaşımlara hem sağcı Batılı çevrelerde hem de Müslüman köktencilikler arasında rastlanmaktadır. Edward Said, Samuel Huntington'ın 'Medeniyetler Çatışması' tezini eleştirirken şöyle yazar:

'... Huntington bir ideologdur; "medeniyetleri" ve "kimlikleri" gerçekte olmadıkları biçimde, insanlık tarihine canlılık kazandıran sayısız akım ve karşı akımdan arındırılmış, kendi içine kapalı ve mühürlenmiş bütünler olarak sunmak ister. Oysa yüzyıllar boyunca tarih, yalnızca din savaşlarına ve emperyal fetihlere değil, aynı zamanda değiş tokuşa, karşılıklı etkileşime ve paylaşıma da sahne olmuştur. Çok daha az görünür olan bu tarih, "medeniyetler çatışması" tezinin gerçekliğin kendisiymiş gibi sunduğu, gülünç ölçüde daraltılmış bir çatışma anlatısını öne çıkarma telaşı içinde göz ardı edilmektedir.' (Said, 2001, para. 4)

Said, bütünüyle saf ve kendi içine kapalı kültürlerin var olmadığını defalarca vurgulamıştır. Var olan, melez kültürlerdir. Gramsci de *Hapishane Defterleri*'nde ve 'Güney Sorunu' gibi metinlerinde bu noktayı güçlü biçimde ortaya koyar.

'Güney'den gelen göçmen işçiler ile İtalya'daki 'Kuzeyliler' arasındaki etkileşime dikkat çekerek, bu bölgelerde kültürlerin de birbirine karıştığını gösterir; 'Güney'li göçmenler 'Kuzey' kültürüne katkıda bulunurken bunun tersi de geçerlidir. Daha geniş bir ölçekte bakıldığında, bu durum 'Batı medeniyeti' olarak yüceltilen kültürel birikimin oluşumunda Avrupa dışındaki toplumların katkılarını da hesaba katmayı gerektirir.

Bu bakımdan Gramsci, Arapların, İslam kültürünün ve diğer Avrupa dışı kültürlerin sözde 'Batı medeniyeti'nin gelişimine yaptığı katkıları vurgulayan pek çok düşünürle aynı çizgide yer alır. 16. Defter'deki bir notta (§ 5), Ezio Levi ile Angel Gonzales Palencia'nın çalışmalarına değinir; Palencia, mutfak, tıp, kimya ve başka alanlarda Arap etkilerini ortaya koymaktadır (bkz. Boothman, 2007, s. 65). Gramsci ayrıca, 1000 yılından sonra İspanya üzerinden Avrupa kültürüne taşınan Arap etkisini hatırlatır. Ona göre, aynı dönemde Fransa'da yürütülen felsefi ve teolojik tartışmalar da İbn Rüşd'ün düşüncesinin izlerini taşımaktadır (Gramsci, 1975, s. 642). Gramsci, aslında yaygın biçimde bilinmesi gerektiği hâlde kendi öğretim deneyimlerine bakılırsa çoğu zaman gözden kaçırılan bir başka noktaya da dikkat çeker: Antik felsefenin Avrupa medeniyetine yeniden kazandırılmasında Araplar ile Yahudilerin oynadığı rol (Gramsci, 1975, s. 644). Ayrıca 5. Defter'de, Arapların Germen-Roma devletlerinin oluşumu üzerindeki bilimsel etkisine, özellikle de Orta Çağ İspanyası bağlamında değinir (Gramsci, 1975, s. 574).

Bu bağlamda Miguel Asin Palacios'un çalışmalarına dikkat çeken başka araştırmacılar da vardır. Bunlardan biri, İtalya'da çalışan Mısırlı akademisyen Mahmoud Salem Elsheikh'tir. Elsheikh, 'Le Omissioni della Cultura Italiana' başlıklı makalesinde 'borçlu sendromu' olarak adlandırdığı olgudan şöyle söz eder:

İnsan, borçlu olduğu kişiye çoğu zaman nefret duyar; özellikle de alacaklı, bu örnekte olduğu gibi, kolektif bilinç tarafından dışlanan ve siyasal, toplumsal, kültürel ve dinsel kurumların düşmanlık beslediği yabancı bir unsur olarak görülüyorsa. Böyle bir durumda alacaklıya yönelen öfke, neredeyse ahlaki bir görev ve toplumun varlığını sürdürebilmesinin gerekli bir koşulu hâline gelebilir (Elsheikh, 1999, s. 38; benim çevirim).

Ayrıca, Hasbi (2003, s. 378) de şunda ısrar etmektedir:

İnsanlığın ortak mirasını oluşturan bilgi ve teknolojiler *ex nihilo* -yoktan- ortaya çıkmamış, her halkın katkıda bulunduğu uzun bir birikim süreci içinde gelişmiştir. Buna karşılık bugün, Batı'ya yalnızca ona özgü ve onun doğasında varmış gibi sunulan benzersiz ve mutlak bir akılcılık ile yaratıcılık atfetme çabaları sürmektedir. [... Bu durum ise] tarihsel bir bellek kaybına ve etno-merkezci bir bakışa işaret etmektedir.

Oysaki siyah Afrika kültürleri ve diğer kültürlerin doğrudan ve dolaylı katkıları da dâhil olmak üzere, bütün bu katkıların önemi yeterince vurgulanamaz (örneğin

bkz. Bernal, 1987). Özellikle eğitim sürecinde, cehalet ve önyargıdan beslenen tarihsel ve kültürel bellek kaybı nedeniyle çoğu zaman küçümsenmiş kültürlerin hakkını teslim etmek gerekir. Bu bağlamda İslam ile Arap kültürlerinin birbirinin yerine kullanılmaması gerektiği de özellikle hatırlanmalıdır. Böyle bir eğitim süreci aynı zamanda, Said'in müzik ve edebiyattan ödünç aldığı terimle, farklı karşıt akımlarının kesişmesiyle biçimlenen kültürlerin melez niteliğini görünür kılmalıdır. Bunun yanı sıra, bazı kültür ve medeniyetlerin birbirinden bütünüyle ayrı, birbirini dışlayan ve birbirine düşman yapılar olduğu yönündeki hatalı kavrayışları da sorgulamalıdır. Çünkü bu tür kavrayışlar, sadece onları üretenlere yanıltıcı bir 'konumsal üstünlük' duygusu kazandırmaya yaramaktadır. Aynı tarihsel ve kültürel bellek kaybının Hristiyan, Yahudi ve Müslüman köktencilerde de görüldüğünü kabul etmek gerekir. Bu çevreler kendi dinlerini sabit ve değişmez bir bütün olarak sunarken, o dinlerin başka medeniyetlerden ve felsefi geleneklerden devraldığı unsurları kabul etmekte isteksiz davranmaktadır. Oysa söz konusu medeniyetler ve felsefi gelenekler de kendi gelişimleri boyunca başka medeniyetlere ve düşünsel geleneklere borçlanmışlardır.

Sonuç: Kurgulanmış bir kültürel dünya düzenine meydan okumak

Sömürgeciliği ve onun siyasal-iktisadi temellerini anlamak tek başına yeterli değildir; kurgulanmış bir kültürel düzeninin dayatılmasının uzun vadeli etkilerini de kavramak gerekir. Böyle bir çalışma, Gramsci'nin savunduğu dayanışma duygusunun geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Gramsci'nin İtalya'daki 'Güney' Sorununa ilişkin çözümlemesinde öne çıkardığı unsurlar da bunlardır: Siyasal iktisat, keskin bir kültürel çözümleme ve edilgen bir devrim olarak *Risorgimento* ile onun ortaya çıkardığı 'iç sömürgecilik' sürecinin tarihselliğinin anlaşılması.

En azından İngilizce olarak yayımlanmış olan Gramsci'nin fikirleri ve eğitimle ilgili literatürün büyük bölümü, bugüne kadar Üniter Okul, yetişkin eğitimi (Fabrika Konseyleri ile bağlantılı fikirler ve sanayi demokrasisi meselesi dâhil), daha geniş bağlamıyla hegemonya, organik aydınlar olarak eğitimcilerin rolü ve devrimci partilerin eğitsel rolü gibi temalara odaklanmıştır. Ne var ki 'Güney' Sorunu üzerine yazılar, eğitim tartışmalarında daha fazla ele alınmayı hak etmektedir. Bu nedenle, Gramsci'nin bu konudaki bazı yazılarını ele almaya yönelik bu ilk çabanın, alanda daha ileri tartışmalara yol açmasını umuyorum; zira 'Güney Sorunu' geçmişte kalmış bir şey değil, tam anlamıyla güncel bir gerçekliktir. Gösterebildiğimi umduğum gibi, bu, günümüzde toplumsal açıdan dönüştürücü eğitsel ve kültürel çalışmalar bakımından hâlâ sonuçlar doğurmaya devam eden bir sorudur. Dilerim tartışma sürsün.

Kaynakça

- Ball, Stephen John. 2018. "Global Education Policy: Reform and Profit." *Revista de Estudios Teóricos y Epistemológicos en Política Educativa* 3: 1-15.
- Apitzsch, U. (1995) Razzismo ed atteggiamenti verso gli immigrati stranieri: il caso della Repubblica Federale Tedesca, *Quaderni dei Nuovi Annali*, C. 33, s. 67-76.
- Apitzsch, U (2016) Gramsci's 'Philosophy of Praxis' and the topic of Migration. *Solidarity without Borders. Gramscian Perspectives on Migration and Civil Society Alliances*, Augustin, O.G ve Bak Jørgensen, M (der.), Londra: Pluto Press, 23-39.
- Aprile, P (2010) *Terroni. Tutto quello che è stato fatto perché gli Italiani del Sud diventassero "Meridionali"* (Toprağı işleyenler. İtalya'nın Güneyinden olanların "Güneyli" hâline gelmesi için yapılan her şey). Milano: Piemme.
- Aprile, P (2011) *Giù al Sud. Perché i terroni salveranno l'Italia* (Aşağıda Güneyde. Toprağı işleyenler İtalya'yı neden kurtaracak) Milano: Piemme.
- Bernal, M. (1987) *The Black Athena: The Afroasiatic Roots of Classical Civilisations*. Londra: Free Association.
- Boothman, D. (2007) L'Islam negli articoli giornalistici gramsciani e nei Quaderni del Carcere, *NAE*, C. 6(18), s. 65-69.
- Borg, C., Buttigieg, J. A., ve Mayo, P. (2002) Introduction: Gramsci and education: a holistic approach. C. Borg, J. A. Buttigieg ve P. Mayo (der.) *Gramsci and Education* içinde. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Borg, C., ve Mayo, P. (2006) *Learning and Social Difference: Challenges for Public Education and Critical Pedagogy*. Boulder, CO: Paradigm.
- Borg, C., ve Mayo, P. (2007) *Public Intellectuals, Radical Democracy and Social Movements: A Book of Interviews*. New York: Peter Lang.
- Braudel, F. (1992) *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II, C. I*. Londra: Harper Collins.
- De Rosa, L. (2004) *La Provincia Subordinata – Saggio sulla Questione Meridionale*. Bari: Laterza.
- Elsheikh M. S. (1999) Le omissioni della cultura italiana. I. Siggillino (der.) *L'Islam nella Scuola* içinde. Milano: Editore Franco Angeli.
- Fanon, F. (1963) *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press.
- Fiori, G (1990) *Antonio Gramsci. Life of a Revolutionary*, Londra: New Verso.

- Fondazione Laboratorio Mediterraneo (1997) *Obiettivi e Mezzi per il Parternariato Euromediterraneo: Il Forum Civile EuroMed*. Napoli: Magma.
- Foucault, M. (1980) *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. New York: Pantheon Books.
- Freire, P. (1995) *The Politics of Education*. South Hadley, MA: Bergin & Garvey.
- Germino, D. (1990) *Antonio Gramsci: Architect of a New Politics*. Baton Rouge, LA: Louisiana State University Press.
- Gramsci, A. (1975) *Quaderni del Carcere* (V. Gerratana tarafından hazırlanan eleştirel basım, IV cilt). Torino: Einaudi.
- Gramsci, A (1977) *Letteratura e vita Nazionale*, Roma: Editori Riuniti.
- Gramsci, A (1985) *Selections from Cultural Writings*. Forgacs, D ve Nowell Smith, G (der. ve ev.), Massachusetts: Harvard University Press.
- Gramsci, A. (1995) *The Southern Question* (P. Verdicchio tarafından evrilmiř ve aıklamalı basım). West Lafayette, IN: Bordighera.
- Gramsci, A. (1996) *Lettere dal Carcere 1926-1930, 1931-1937* (A. Santucci tarafından hazırlanmıştır). Palermo: Sellerio Editore.
- Gramsci, A. (1997) *Le Opere: La Prima Antologia di tutti gli Scritti*. Roma: Editori Riuniti.
- Grech, M. (der.) (2006) *Knisja tat-Triq* (Sokak Kilisesi). Malta: Pubblikazzjonijiet AWL.
- Hasbi, A. (2003) Introduction to the open file, *Prospects*, C. 33(4), s. 375-384.
- Lepre, A. (1998) *Il Prigioniero: Vita di Antonio Gramsci*. Bari: Laterza.
- Marx, K ve Engels, F (1990) *The German Ideology* (Arthur, C. J. Ed), Londra: Lawrence and Wishart.
- Matvejevic, P. (1997) Address. Fondazione Laboratorio Mediterraneo, *Obiettivi e Mezzi per il Parternariato Euromediterraneo: Il Forum Civile EuroMed* içinde. Napoli: Magma.
- Mayo, P. (2004) *Liberating Praxis: Paulo Freire's Legacy for Radical Education and Politics*. Westport, CO: Praeger.
- Mayo, P (2007) Gramsci, the Southern Question and the Mediterranean. *Mediterranean Journal of Educational Studies*, 12(2), 1-17.
- Nairn, T. (1982) Antonu su gobbu. A. Showstack Sassoon (der.) *Approaches to Gramsci* içinde. Londra: Verso.

Rodney, W. (1973) *How Europe Underdeveloped Africa*. Londra: Bogle-L'Ouverture Publications.

Said, E. (1978) *Orientalism*. New York: Random House.

Said, E. (1994) *Culture and Imperialism*. Londra: Vintage.

Said, E. (2001) The clash of ignorance, *The Nation*, 22 Ekim. Çevrimiçi: <http://www.thenation.com/doc/20011022/said>

Torres, C. A. (1998) *Democracy, Education and Multiculturalism: Dilemmas of Citizenship in a Global World*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Verdicchio, P. (1995) Introduction. A. Gramsci, *The Southern Question* (P. Verdicchio tarafından çevrilmiştir) içinde. West Lafayette, IN: Bordighera.

Viswanathan, G. (der.) (2001) *Power, Politics and Culture: Interviews with Edward Said*. New York: Vintage Books.

Žižek, S. (2004) *Iraq – the Borrowed Kettle*. Londra: Verso.